

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті наведено дискурс тлумачення феномену соціально-економічного відторгнення в історичному аспекті, з виокремленням економічних, соціальних та філософських аспектів його трактування. Автором зазначено, що проблема відторгнення знаходить свою актуалізацію саме в сучасності, коли глобалізація загрожує світовій спільноті відкотом від продуктивного принципу до монетаристської в економіці, від плюралістичної системи міжнародних відносин до диктату однополярності в світовій політиці. Визначено, що претензії глобальних фінансових і політичних гравців на затвердження глобального світового порядку приводять до стану загального та глобального відторгнення. Доведено, що порушення традиційних зв'язків – сімейних, національних, трудових, духовних – призводить до знеособлення конкретної людини, що у підсумку відображається в атомізації соціально-економічного розвитку країни в цілому. Запропоновано шляхи уникнення втрати певних ідеалів, соціально-економічного сенсу існування, моральний релятивізм, що стають запорукою подолання проявів відторгненості.

Ключові слова: соціально-економічне відторгнення, ціннісні орієнтири, глобалізація, уникнення, відкрита система, самозабезпечення, мультиплікатор, синергетична взаємодія.

Постановка проблеми. У зв'язку з сучасною парадигмою суспільства споживання, до числа актуальних проблем соціально-економічного просторового розвитку відноситься проблема відторгнення людини, її підпорядкування продуктам матеріальної діяльності. Ці продукти знаходять статус домінування, який панує над людиною. Стрімке поширення відторгнення є показником зміни положення людини в суспільстві. Актуальність даного дослідження пов'язана з можливістю виявити природу виникнення та поширення феномену соціально-економічного відторгнення в контексті процесів сучасної глобалізації.

Осмислення цієї проблеми присвячені численні дослідження, які виражають прагнення тієї чи іншої історичної епохи. Відторгнення як категорія характеризує наявні якості соціально-економічного рівня розвитку суспільства, цінності та людські потреби, саме тому даний напрям дослідження залишається невичерпний та потребує сучасних тлумачень. Крім того проблема відторгнення в умовах глобалізації, в соціально-економічній трактуванні розглянута найменше.

Проблема відторгнення знаходить багато в чому нове звучання саме в сучасності, коли глобалізація загрожує світовій спільноті відкотом від продуктивного принципу до монетаристської в економіці, від плюралістичної системи міжнародних

відносин до диктату однополярності в світовій політиці. Претензії глобальних фінансових і політичних гравців на затвердження глобального світового порядку приводять до стану загального та навіть глобального відторгнення. Порушення традиційних зв'язків – сімейних, національних, трудових, духовних - призводить до знеособлення людини і атомізації соціально-економічного розвитку. Затвердження в масовій свідомості усвідомлення втрати певних ідеалів і сенсу існування, моральний релятивізм і песимізм породжують прояви відторгненості.

Аналіз феномена відторгнення в умовах розмивання ціннісних орієнтирів сучасного суспільства сприяє, по-перше, пошуку нової парадигми соціально-економічного розвитку, що враховує зростаючу роль суб'єктивного фактору в економіці і суспільстві, з одного боку, і внутрішній розлад, духовна криза суб'єкта – з іншого. По-друге, в постіндустріальному суспільстві феномен відторгнення знаходить глобальні масштаби екологічного, виробничо-технологічного, морального і індивідуального порядку. Більш того, феномен відторгнення в контексті світової економіки отримує втілення в протиставленні «золотого мільярда» і решти людства. По-третє, людина постіндустріального суспільства часто втрачає цілісне уявлення про сенс свого призначення, особистісного

існування. Руйнування традиційних соціально-економічних структур, звичних форм суспільного життя, процес відторгнення від впливу на рішення влади, результатів праці, навколишнього світу – все це передбачає необхідність сьогодишнього осмислення різних форм відторгнення (соціально-економічного, екологічного, технічного, політичного, морального, глобального).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен відторгнення вперше стає предметом осмислення в німецькій класичній філософії. Проблема відторгнення як питання об'єктивації абсолютно-го духу в природі і історичному процесі, діяльнісного відносини суб'єкта до об'єкта була однією з центральних у філософії Г.Ф. Гегеля [1]. Натомість, К. Маркс в «Економічно-філософських рукописах» [2] визначає в якості вихідного пункту аналізу класових суспільних відносин проблему відторгненої праці.

Протягом ХХ століття соціально-філософська рефлексія проникала в конкретні прояви феномена відторгнення в різних культурах і окремих сферах соціально-економічної дійсності. Значний внесок у дослідження проблеми відторгнення внесла теорія екзистенціалізму, де проблема відторгнення вирішувалася під кутом зору руйнівного впливу на світ людини різних його форм – економіки, техніки, держави, та інше [3]. У М. Бердяєва феномен відторгнення займає центральне місце в осмисленні об'єктивації реальності, в якій людина втратила «ієрархічне місце у всесвіті» [4]. Л. Шестов, вбачаючи коріння відторгнення в логоцентріському світогляді, вважав, що розум і наука не представляють цінності для особистості і тому роблять її рабом необхідності, а відтак – відторгнутим від власного прояву [5].

Таким чином, проблема відторгнення має певну традицію у вітчизняній і зарубіжній філософії та соціології. Однак економічна складова феномену відторгнення ще й досі недостатньо виокремлена та досліджена. Крім того, в останні десятиліття економічна реальність обернулася новою стороною – поширенням тенденцій глобалізації, що спонукає змінювати ракурс досліджень у вектор економічного осмислен-

ня з урахуванням глобалістики як комплексного наукового напрямку. Глобалізація вивела феномен відторгнення за межі суб'єкт-об'єктних відносин в сфері трудової діяльності - на рівень відносин чинників світової економіки і політики. Це дає підставу визнати еволюцію відторгнення як соціально-економічного феномену сучасності і необхідності нового етапу в його дослідженні.

Метою роботи є змістовний аналіз феномена соціально-економічного відторгнення в контексті поширення сучасних процесів глобалізації.

В основу дослідження покладено принцип розуміння відторгнення як сучасного соціально-економічного феномена. Методологічною підставою дослідження виступає, по-перше, діалектичний метод, що дозволяє виявити внутрішню логіку розвитку феномену відторгнення в зв'язку зі змінною соціально-економічною реальністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домарксистські економічні вчення розглядали категорію «відторгнення» як процес відторгнення свідомості, не виходячи за межі останнього. Так, у Гегеля відторгнення, поряд з категорією заперечення, є основним поняттям, за допомогою якого він представляє метаморфозу розвитку світового духу від «чистого буття» до «абсолютної ідеї» [1]. Однак, вже в концепціях Фейєрбаха відторгнення набуває антропологічного характеру [6, с. 22].

К. Маркс, на відміну від Гегеля, надавав відторгненню іманентного статусу, підкреслюючи тимчасовий, перехідний його характер. Саме К. Маркс пропонує власний, соціально-орієнтований «ракурс» бачення проблеми відторгнення і не менш оригінальний шлях її вирішення. Тобто, їм вперше зроблено аналіз відторгнення як соціально-економічного явища. Джерело відторгнення К. Маркс бачив у зовнішньому чиннику - діяльності, здійснюваної в системі суспільних відносин.

У марксизмі відторгнення виступає в двох значеннях: вузькому і широкому. У першому випадку – як соціально-класове поняття, що розкриває одну з глибинних сторін життя в умовах антагоністичних то-

вариств. У більш широкому значенні - це відторгнення праці. Згідно з К. Марксом, як виникнення відторгнення, так і його подолання носить закономірний характер [2]. Усунення відторгнення, за трактуванням К. Марксу, можливо на основі соціальних перетворень і революційної трансформації суспільства.

Проблематика соціально-економічного відторгнення органічно увійшла в розробку теми відторгнення в сучасних дослідженнях, зокрема і авторських [7, с. 103-107] в контексті розробки методології економічного обґрунтування причин відторгнення в різноманітних його аспектах.

Сучасна епоха за багатьма параметрами різко відрізняється від попередніх епох і, перш за все, тим, що до традиційних соціально-економічних проблем існування людини додається принципово новий аспект – глобалізація та її наслідки.

Сьогодні дуже чітко простежуються тенденції до технологічної, економічної, фінансової та організаційної інтеграції в планетарному масштабі. Глобалізація супроводжується тенденцією до соціально-економічного нівелювання будь-яких цивілізаційних структур. Тому глобалізація тягне за собою нову ситуацію існування людини. Однак, сучасна форма глобалізації породжує і нарощує глибинні протиріччя. Глобалізація несе в собі чимало позитивних рис, відкриває безмежні можливості для зростання продуктивності праці і ефективності виробництва, оптимального розподілу праці в масштабі планети, підвищенню рівня життя основної маси населення, інтеграції всіх видів телекомунікаційних та інформаційних послуг в єдині корпоративні, територіальні, загальнонаціональні та загальносвітові мережі.

Однак, всі позитивні характеристики глобалізації супроводжуються і негативними її особливостями. Швидкість, з якою відбуваються в сучасному світі технологічні прориви, може в найкоротші терміни перетворити новітній винахід в застарілий і непотрібний. Не кожна країна може вважати себе частиною нової загальносвітової системи, заснованої на швидкому переміщенні капіталу, нової інформаційної відк-

ритості світу, комунікаційному зближенні, але практично всі держави (як і промислові компанії) перебувають під тиском, бо вони повинні адаптуватися до викликів глобалізації.

Іншими словами, глобалізація створює широкий ряд переваг для одних країн і одночасно загроз для інших. На даному етапі розвитку суспільства посилюються процеси соціальної нерівності і зростання бідного населення, зростає нерівномірність в розподілі економічних, інформаційних і енергетичних ресурсів на користь розвинених країн, в той час як демографічний вибух переживають зовсім інші, країни, що розвиваються.

В умовах сучасної мінливої соціально-економічної реальності складається система всесвітньої гегемонії в економіці окремих, перш за все, розвинених країн (нова якість ринку, грошей, капіталу). Глобалізація дає новий імпульс країнам, що концентрує у себе фундаментальні та прикладні дослідження, передові виробничі та інформаційні технології. Проте, слаборозвинені країни не в змозі не тільки створювати нові технології, але і використовувати вже наявні науково-технічні досягнення.

Жодна велика соціально-економічна проблема не може бути сьогодні продуктивно розглянута поза контекстом глобалізації. Глобалізація сучасного життя стає не просто деяким зовнішнім фоном, а й найважливішим практичним чинником змін життя в будь-якій країні в новому тисячолітті. Глобалізація ставить питання про збереження не тільки природи, соціально-економічних відносин, а й проблему самовиживання відкритих систем.

Однією з найнебезпечніших соціально-економічних проблем у світовому масштабі є поглиблюється диференціація передових і відсталих, багатих і бідних країн і народів. Бідність в країнах третього світу змушує їх у все більшій мірі долати її за рахунок знищення екологічних ресурсів. Глобалізація докорінно змінює звичні стереотипи. У світі, де немає таких жорстких національних кордонів, бідність набуває глобального масштабу.

Наслідком глобалізації є тенденції і процеси ерозії національних кордонів і

ступеня взаємодії і взаємозумовленості життя людських суспільств. Перемішування рас і народів в процесі глобалізації вже призводить в сучасному світі до того, що в окремих регіонах, деяких країнах «титульні нації» перестають бути переважаючими, що створює ґрунт і потенційну загрозу для етнічних конфліктів.

Процеси глобалізації та інтеграції внесли серйозні зміни в розвиток людства, поступовий рух країн і континентів. При цьому ступінь індивідуально-особистісного вибору людиною соціальної спільності, найбільш близькою для нього, зростає. У сучасному суспільстві реалізуються тенденції зміни цінностей. При цьому, трансформується не тільки образ людського світу, але і ставлення ним до ціннісних орієнтирів.

Одним з вирішальних умов розвитку сучасного суспільства в умовах трансформації ринкової системи сучасного світу стає людський фактор. В результаті гри ринкових сил в умовах глобалізації в учасників цієї боротьби і їх конкурентів, з одного боку, виникає страх, пов'язаний з постійним відчуттям того, що їх робоче місце і благополуччя можуть бути втрачені раптово під впливом економічних, соціальних, політичних та інших чинників. З іншого боку, людина ринкової системи орієнтується в основному на накопичення кількісних показників, часто на шкоду власному духовному розвитку.

Вибір і здійснення найбільш значимої діяльності індивідом, в контексті масової культури, піднімає її соціальний рейтинг, як у власних очах, так і в очах оточуючих. Людина ототожнюється іншими людьми з тим видом діяльності, яким вона займається. Іншими словам, цінний для соціуму не сама людина, а та лише та діяльність, яку вона здійснює.

Як результат цього, людина досить часто відчуває себе «функцією», яка існує в суспільстві і цікава суспільству лише як своєрідний автомат із задоволенням певних чийось потреб. У цьому сенсі можна говорити про тотальне або «загальне» соціально-економічне відторгнення.

Сьогодні поширення і використання інформації стає не тільки визначальним в

економічній сфері, а й впливає на всі інші галузі соціально-економічної діяльності та на соціальну стратифікацію. Поширення нових інформаційних технологій, радикально змінює не тільки можливості отримання інформації, а й впливає на середовище проживання людини. Сучасна ситуація дає якісно іншу модель світоустрою. Світова спільнота переживає сьогодні складний, суперечливий етап глобалізації суспільних процесів.

Більшість дослідників виділяє два аспекти глобалізації: з одного боку, універсальність та гомогенізація життєвого світу, відданість спільним культурним цінностям. З іншого - природно зросла взаємозв'язок, інтеграція окремих форм суспільного життя, головним наслідком якої є розмивання державних кордонів під напором транснаціональних управлінських структур, міждержавних органів та громадських об'єднань.

Отже, під впливом процесів глобалізації формується єдиний, цілісний універсальний соціум. Ще й до тепер досить складно уявити масштабні наслідки глобалізації. Зрозуміло, що глобалізацію не можна розглядати в статичі, це тривалий процес з незаданій динамікою в розвитку. Крім того, поряд з позитивними тенденціями глобалізації, процес далекий від завершення і суперечливий, він несе в собі і негативні, перетворюючись в глобалізм, який кидає виклик, в тому числі, національній та державній самобутності.

На зміну стійкою геополітичній структурі світу прийшов період перманентної нестабільності, викликаній прагненням деяких держав встановити новий світовий порядок, який би відрізнявся яскраво вираженою однополярністю, нав'язуванням волі окремої групи промислово розвинених країн всім іншим державам і народам.

Спроби вестернізації країн і народів, що володіють власною національно-культурною ідентичністю, в умовах небувалої за масштабом експансії північноатлантичної цивілізації по всьому світу, зустрічають з їхнього боку природний відсіч. Власну ідентичність, помірний ізоляціонізм ці країни розглядають як неодмінні

умови модернізації, на основі місцевих суспільно-культурних традицій, історично досягнутих морально-етичних цінностей.

Глобалізація продукує досить суперечливу ситуацію. В цих умовах найважливішим фактором розвитку для всіх країн в процесі глобалізації є збереження національної ідентичності та національних пріоритетів. Знижуючи бар'єри між суверенними державами, глобалізація в той же час трансформує внутрішню потребу цінності самобутності, специфіки, неповторності кожної об'єднаного «одиниць».

У сучасному світі чітко спостерігаються зворотні інтеграції процеси - зростання національної самосвідомості, відродження прагнень до зміцнення державності в межах національних кордонів. Інтернаціоналізація світового економічного простору супроводжується вибуховою хвилею націоналізму, локальних конфліктів. Тобто, в умовах наростання конфліктного потенціалу регіонів глобалізація стає не тільки фактором геополітичного впливу, але і необхідним засобом компенсації загроз національній безпеці будь-якої країни.

Глобалізаційні процеси на сучасному етапі розвитку поки не розкрили повністю свій потенціал. В умовах глобалізації відбуваються корінні і стрімкі зміни історичних констант, дуже складні і суперечливі процеси ціннісних трансформацій. Глобалізація не тільки відкриває нові горизонти перед людською спільнотою, а й сприяє пошуку позитивних альтернатив і виробленні історично перспективних варіантів у розвитку людства.

Виклики і проблеми глобалізації мають загальний фокус і концентруються навколо питання людського виміру та самого процесу глобалізації, і майбутнього глобального суспільства. Світова спільнота виявилася на сьогодні в ситуації альтернативних рішень і вибору, який ще треба зробити.

Висновки та напрями подальших дослідження. Соціально-економічне від-

торгнення є історично зумовленим феноменом, витоки якого були закладені в капіталістичному способі виробництва. В умовах глобалізації соціальний спектр феномену відторгнення розширюється, включаючи, крім економічного, політичне, культурне і духовне відторгнення. Різні форми прояву відторгнення свідчать про його багатогранності і багатовимірності, демонструють потенційний і актуальний стан відторгнення людини в його діяльності, коли людина перетворюється на механізм, а продукт її творіння - в самостійну силу, панівну над людиною та навіть ворожу їй. Через феномен відторгнення можливо характеризувати різні рівні відторгнення і розглядати їх в синергетичному взаємозв'язку, цілісності, а також досліджувати проблеми життєдіяльності людини в комплексі.

Різні підстави відторгнення обумовлюють і різні його рівні і форми його прояву. Саме опанування соціально-економічного відторгнення в різні періоди розвитку суспільства свідчить про те, що відторгнення має певні константи, однак при цьому змінює свої властивості. Відторгнення може бути як одиничним, локальним так і тотальним. Відторгнення як категорія багатовимірна, вона має безліч форм свого прояву, які видозмінюються разом зі зміною суспільства, знаходячи щоразу іншу форму, але зберігаючи свою сутність.

Зміст соціально-економічного відторгнення, форми його прояву впливають із сутності людини, яка проявляється, принаймні, на трьох рівнях природному (біологічному), соціальному (колективному) і особистісному (індивідуальному). Виходячи з цього, можна говорити і про різні рівні відторгнення: природний, соціальний, індивідуальний.

Соціально-економічне відторгнення виступає сьогодні як універсальна і багатогранна категорія, що охоплює широкий спектр соціальних, економічних, психологічних процесів і станів, що характеризують відношення людини з людиною, суспільством і світом. Відторгнення в

сучасному суспільстві набуло менш жорсткі та витончені форми, при цьому ліквідація одних форм відторгнення не означає його усунення, формуються нові форми, до того невідомі суспільству.

Подолання відторгнених станів залежить від економічних можливостей, якими володіють окремі люди, групи, соціальні страти суспільства, людство в цілому. Межі таких можливостей в кожен даний період історії визначаються станом знань, техніки і характером, рівнем організації соціального і економічного життя суспільства.

Отже, в умовах глобалізації сучасного світу феномен соціально-економічного відторгнення зазнає трансформації. Місце людини в процесі глобалізації змінюється настільки швидко, що призводить до переоцінки традиційних соціальних цінностей та економічних переваг. Тенденції сучасної глобалізації досить суперечливі, але негативні наслідки глобалізації наразі не наводять приклади фатального характеру. Саме тому конгруентність цивілізації і гуманізації в контексті глобалізації цілком можлива і це може бути оптимальним шляхом до прогресу з урахуванням видозмін феномену відторгнення.

Література

1. Гегель Г. В. Ф. Основы философии права або природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. — К. : Юніверс, 2000. — С. 17.
2. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года и другие ранние философские работы / К. Маркс . — М.: Академический проект, 2010. — 330 с.
3. Cooper David E. Existentialism: A Reconstruction (2nd). Oxford, UK: Blackwell, 1999. — 231 p.
4. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной

философии. — Париж: YMCA-Press, 1990. — 231 с.

5. Исцеление для неисцелимых: Эпистолярный диалог Льва Шестова и Макса Эйтингона / Сост., подг. текста В. Хазана, Е. Ильиной; вст ст. и ком. В. Хазана. — М.: Водолей, 2014. — 280 с.

6. Wartofsky Marx W. Feuerbach Cambridge University Press, 1977. — 202 p.

7. Ліхоносова Г.С. Роль соціодинаміки в тенденціях соціально-економічного відторгнення / Г. С. Ліхоносова // Часопис економічних реформ. — 2016. — № 1(21). — С. 103 – 107.

8. Камю А. Избранное: Сборник / Сост. и предисл. С. Великовского. — М.: Радуга, 1988. — 464 с.

References

1. Hegel, G. V. F. (2000). Basics philosophy of law or natural law and gosudarstvovedenie. Translate with Osadchuk R. and M. Kushnir. Kyiv: Universe, 17.
2. Marx, K. (2010). Economic and Philosophical Manuscripts of 1844 and other early philosophical works. Moscow: Academic Project, 330.
3. Cooper, David E. (1999). Existentialism: A Reconstruction (2nd). Oxford, UK: Blackwell, 231.
4. Berdyaev, N.A. (1990). Philosophy of inequality. Letters to the enemies of Social Philosophy. Paris: YMCA-Press, 231.
5. Khazan, V. & Ilina E. (2014). Healing for incurable: epistolary dialogue Lev Shestov and Max Heytingona. Moscow: Aquarius, 280.
6. Marx, W. Wartofsky. (1977). Feuerbach Cambridge University Press, 202.
7. Likhonosova, G. (2016). Sociodynamics role in socio-economic trends exclusion. Time description of economic reforms, 1 (21), 103 – 107.
8. Camus A. (1988). Favorites: Collection / Comp. and foreword. C. Velikovsky. Moscow: Rainbow, 464 p.

Лихоносова А. С.

Феномен социально-экономического отторжения в контексте современной глобализации

В статье приведены дискурс толкование феномена социально-экономического отторжения в историческом аспекте, с выделением экономических, социальных и философских аспектов его трактовки. Автором отмечено, что проблема отторжения находит свою актуализацию именно в современности, когда глобализация угрожает мировому сообществу откатом от продуктивного принципа к монетаристской в экономике, от плюралистической системы международных отношений к диктату однополярности в мировой политике. Определено, что претензии глобальных финансовых и политических игроков на утверждение глобального мирового порядка приводят к состоянию общего и глобального отторжения. Доказано, что нарушение традиционных связей – семейных, национальных, трудовых, духовных – приводит к обезличиванию конкретного человека, в итоге отражается в атомизации социально-экономического развития страны в целом. Предложены пути предотвращения потери определенных идеалов, социально-экономического смысла существования, моральный релятивизм, что становятся основой преодоления проявлений видторгненности.

Ключевые слова: социально-экономическое отторжение, ценностные ориентиры, глобализация, предотвращение, открытая система, самообеспечение, мультипликатор, синергетическое взаимодействие.

Likhonosova G.

The phenomenon of social and economic exclusion in the context contemporary globalization

The article presents the discourse interpretation of the phenomenon of social and economic exclusion in historical perspective, of distinguishing economic, social and philosophical aspects of his treatment. The author stated that the problem of rejection finds its actualization is nowadays, when globalization threatens the world community of productive setback to the principle of monetarist economy, pluralistic system of international relations to the dictates of unipolarity in world politics. Determined that claims global financial and political players in the global world order approving leads to a state of general and global rejection. We prove that the violation of traditional ties - family, national, human, spiritual - leads to the depersonalization of the individual that shows up in the atomization of social and economic development of the country. Ways to avoid the loss of certain ideals, social and economic meaning of existence, the moral relativism that are key to overcoming manifestations vidtorhnennosti.

Keywords: social and economic exclusion, values, globalization, avoiding open system, self-multiplier, a synergistic interaction.

Рецензент: Ходаківський Є. І. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економічної теорії та інтелектуальної власності» Житомирського національного агроекологічного університету, м. Житомир, Україна.

Reviewer: Khodakivskiy E. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics theory and intellectual property Department Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine.

e-mail: ecos@znau.edu.ua

Стаття подана
13.06.2016 р.